

Зайцева Л.І.

*кандидат педагогічних наук,
доцент, Бердянський державний
педагогічний університет*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОЇ МОТИВАЦІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ ДО МАТЕМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови формування позитивної мотивації у старших дошкільників до математичної діяльності.

Pedagogical conditions for positive senior preschool children's motivation to Mathematical activity have been detached and substantiated in the article.

Сучасні дослідники (Н.І. Баглаєва, О.Г. Брежнєва, О.О. Фунтікова, К.Й. Щербакова та ін.) підкреслюють, що як би старанно не був розроблений і заданий для засвоєння навчальний матеріал, сам по собі він ще не може забезпечувати ефективність засвоєння. Для цього необхідний старанний відбір засобів засвоєння, методів і прийомів навчальної роботи, які дозволяють оволодіти заданим змістом знань [1].

Доведено, що однією з важливих умов, яка забезпечує активність, підвищення й досягнення об'єктивно можливих результатів навчальної діяльності при раціональних затратах часу та сил є позитивна мотивація. Саме вона зумовлює успіх навчання (Ю.К. Бабанський, В.К. Котирло, А.К. Маркова та інші). Тому спонукання до навчання та мотивація розглядаються фахівцями як спеціальні педагогічні завдання [2; 3].

Як зазначає А.К. Маркова, навчально-пізнавальні мотиви формуються у процесі самої навчальної діяльності, тому для нас важливо як ця діяльність здійснюється. Але мотиви, з якими пов'язані успіхи дітей у навчанні, не є однорідними. Деякі дослідники поділяють їх на дві групи – внутрішні та зовнішні. Так, В.Е. Мільман до внутрішніх мотивів учіння відносить власне пізнавальні інтереси та безпосередню зацікавленість дитини в реалізації процесу й досягненні результату. А до зовнішніх – орієнтацію дитини на оцінку та інші форми заохочення, покарання, різні форми зацікавленості, навіть і ті, що не стосуються процесу учіння.

Важливим для нашого дослідження є проведений Л.І. Земцовою аналіз

зовнішніх і внутрішніх мотивів, який вказує, що домінування у сфері мотивації учіння зовнішніх мотивів, зокрема, суспільно спрямована діяльність, колективний тиск та інші, впливають на внутрішні, особливо на пізнавально-навчальні мотиви учіння. Підтвердження цієї думки знаходимо в працях Д.М. Богоявленського, який зазначає, що внутрішній розвиток мотивів являє собою ті зміни, які виникають під впливом зовнішніх дій.

У психолого-педагогічних дослідженнях встановлено, що внутрішнім джерелом мотивації навчальної діяльності є сфера потреб дитини. Наскільки її потреби будуть стимулюватися й задовольнятися, залежить як від об'єктивних умов, що створює педагог, так і від того, як ці умови, досягнення дитини та поведінка педагога сприймаються та інтерпретуються вихованцями. Тому перевагу, за результатами досліджень учених, надають проблемному навчанню. У зв'язку з цим активність дитини піднімається на новий рівень, у неї виникає глибокий пізнавальний інтерес, який визначає мотиви її навчальної діяльності. Це підкреслюється у багатьох психолого-педагогічних дослідженнях (А.Н. Алексюк, А.П. Аристова, І.Я. Лернер, О.М. Матюшкін, Н.А. Половникова, М.М. Скаткін та ін.). Але, як вказують Ю.К. Бабанський, О.М. Матюшкін, задана ситуація тільки тоді стає проблемною, коли вона й для дитини перетворюється в проблему, а не залишається тільки теоретичним питанням.

Досліджуючи проблеми виховання позитивного ставлення до навчання, вчені розглядають різні важливі умови, які впливають на процес формування мотивів учіння. Про сформованість мотивів навчання, на думку фахівців, свідчить ставлення дітей до навчання, як до серйозної суспільно значимої діяльності, емоційна прихильність виконувати вимоги дорослих, пізнавальний інтерес до навколишньої дійсності, прагнення оволодівати новими знаннями та вміннями.

Отже, навчальна діяльність полімотивована. Тому ми вважаємо, що одним із основних завдань педагога є підвищення в спонукальній структурі мотивів питомої ваги внутрішньої мотивації учіння. При цьому, як зазначають дослідники, підвищення в діючих мотивах учіння внутрішніх спонукальних моментів частіше реалізується стрибками. Тут важливо дотримання принципу послідовності та поступовості руху в мотиваційному розвитку. За таких умов враховуються специфічні здібності дітей, навколишнє середовище, оточення, рівень професійних навичок та індивідуальні особливості педагога.

На основі аналізу досліджень (Л.І. Божович, В.Е. Мільман, Л.М. Фрідман та ін.) зроблено висновок про суттєвий вплив пізнавальних інтересів на всі сфери особистості дитини (на загальний розумовий розвиток, емоційно-вольову сферу, активність дитини в діяльності, формування здібностей). Пізнавальний інтерес, як важливий внутрішній мотив учіння, широко вивчався в дослідженнях Г.І. Щукіної. Вона вбачає цінність пізнавального інтересу для розвитку особистості в тому, що пізнавальна діяльність у даній проблемній галузі під впливом інтересу до неї активізує психічні процеси особистості, приносить їй глибоке інтелектуальне задоволення, сприяє емоційному підйому.

У дослідженнях щодо навчання дошкільників (А.Н. Голубєва,

К.М. Гуревич, Н.М. Матюшина та інших) акцентується увага на тому, що в цьому віці формується підпорядкування мотивів і протягом цього періоду з'являються все нові й нові мотиви. Мотивами можуть виступати зміст самої діяльності, її суспільне значення, успіх або невдача в її проведенні, особисті досягнення.

Важливим у дослідженні В.К. Котирло є положення про те, що спрямування та інтенсивність діяльності залежить не тільки від змісту та сили початкового мотиву, а й від мотивів, які, по-перше, породжуються діяльністю, по-друге, властиві дитині як індивіду. Тому початкове спонукання до мети не має абсолютного значення, воно посилюється чи послаблюється при зустрічі з труднощами, а то й зовсім втрачає силу, замінюється новими мотивами.

У зв'язку з цим необхідний пошук найбільш ефективних умов організації навчального процесу, спрямованого на формування не тільки змістовної (знання) та операційної (уміння) сторони програми, а й мотиваційної.

Метою нашого дослідження було вивчення особливостей формування мотивації старших дошкільників до математичної діяльності. Для цього ми розробили діагностичну експрес-методику (ДЕМ), завдання якої підібрані таким чином, щоб вони взаємно «перекривалися», створюючи умови для взаємоперевірки та посилення надійності результатів.

Метою першого завдання було виявити характер ставлення вихованців до математичної діяльності, зацікавленість нею. Дітям запропонували запитання, за допомогою яких можна було зрозуміти, як вони ставляться до математики: «Яке заняття тобі подобається найбільше?», «Чи подобаються тобі заняття з математики? Чому?», «Чим ти займаєшся на заняттях з математики?», «Чим тобі найбільше подобається займатися на заняттях з математики?»

У другому завданні визначили чи розуміють вихованці значення математики в житті людей. Дошкільникам запропонували вибрати серед ілюстрацій ті (дзвонить по телефону, накриває на стіл, наливає воду в чайник тощо), які відображали діяльність дітей, пов'язану з використанням математичних знань в практичних ситуаціях і пояснити їхню значимість для цієї діяльності.

Метою третього завдання було виявити вплив мотивації діяльності на якість математичних знань, умінь. Дошкільникам запропонували виконати на вибір декілька завдань математичного змісту (порахувати предмети, викласти орнамент із різних за формою та величиною геометричних фігур, визначити за допомогою вимірювання найдовшу стрічку, знайти за схемою заховану іграшку). Фіксується вплив ставлення дитини до математичної діяльності на якість виконання завдань за такими показниками: виявляє зацікавленість завданням (виявляє байдужість); виявляє активність (відповідає тільки за викликом); виконує роботу старанно (виконує недбало); часто відволікається на роздатковий матеріал (підтримує порядок на столі); милується своєю роботою (після слів «заняття закінчено» швидко встає із-за столу).

Як показав аналіз відповідей дітей на запитання першого завдання, тільки незначна частина вихованців виявила стійкий інтерес до занять з математики. Так, відповідаючи на запитання: «Яке заняття подобається тобі найбільше?», одразу називали математику 24,6 % опитуваних. Пізнавальний інтерес

виявили тільки 4,4 % дошкільників («подобається виконувати завдання»). Інша частина дітей (13,8 %) називала такі мотиви: недостатня диференціація завдань («не важко тільки викладати цифри й показувати»); використання наочності («тому що там гарні цифри»); мотив відвідування школи («щоб у школі навчатися», «щоб ходити до школи»). Не мотивували свою відповідь 7,7 % вихованців.

Частина дошкільників не виділила заняття з математики з-поміж інших видів діяльності, але на запитання: «Чи подобається тобі математика?» 56,2 % відповіли стверджувально. Проте їхні відповіді на питання «Чому подобається математика?», в основному, зводилися до таких: безпосередній інтерес до самого змісту заняття («подобається рахувати, скільки буде», «працювати в касах з цифрами»); до матеріалу («гарні цифри», «люблю викладати білочок та грибочки»); підготовка до школи («хочу піти до школи», «щоб у школі навчатися»). Пізнавальний інтерес виявили лише 4,4 % дітей («люблю розповідати, вчитися», «запам'ятовувати», «хочу піти до школи, щоб багато знати»). Відповіді 4,4 % вихованців свідчать про те, що завдання на заняттях з математики не диференціюються. Ось типові приклади: «Там не важко, тільки викладати цифри і показувати», «Тому що там легко називати». Інші діти зовсім не мотивували свій вибір (29,3 %). Негативне ставлення до занять з математики виявили 20,2 % дітей («важко виконувати», «складні питання», «тому що багато слів», «нецікаво»). На нашу думку, така ситуація склалася через недостатню диференціацію математичних завдань, неврахування інтересів, можливостей дошкільників.

Відповідаючи на інше питання «Чим ти займаєшся на заняттях з математики?», лише незначна частина (27,6 %) вихованців називала різні види роботи з математики («рахуємо», «цифри вивчаємо», «фігури повторюємо»). Причому більшість опитуваних згадували вивчення цифр («викладаємо цифри», «показуємо цифри», «вчимо цифри»). Види діяльності, які прямо не пов'язані з математичним змістом, назвали 32,3 % дітей («малюємо», «викладаємо», «займаємось», «говоримо», «граємо»). Частина дітей (40,1%) не змогла нічого пригадати. Отримані дані свідчать про те, що більшість дошкільників засвоїла матеріал не досить усвідомлено, їх приваблює зовнішня сторона занять з математики. Можна припустити, що в освітньому процесі недостатньо уваги приділяється емоційному аспекту занять з математики, переважають завдання репродуктивного характеру («назвіть», «викладіть» тощо).

Для того, щоб отримати відповіді на наступне питання: «Що найбільше подобається робити на заняттях з математики?», деяким дітям пропонувалися додаткові запитання: «Чи вчитесь ви рахувати? Вивчаєте геометричні фігури? Визначаєте величину предметів?» тощо. Після такої бесіди 68,4% вихованців змогли назвати улюблений вид роботи: «вивчати фігури», «лічити», «писати вліво, вправо», «складати фігури», «вимірювати фігури», «називати дні тижня», «вивчати цифри». Але більшість дітей надають перевагу вивченню геометричних фігур, цифр. Були такі вихованці (27,2 %), які навіть після додаткових питань називали загальні види діяльності («малювати», «говорити», «викладати», «розповідати за картиною»). Зовсім не відповіли на

питання 4,4 % дошкільників.

Отже, слабкий інтерес або його відсутність чи негативне ставлення дошкільників до математичної діяльності обумовлено недосконалістю системи роботи: не завжди диференційовані мета і зміст, продумані методи стимуляції математичної діяльності, враховані емоційний стан дітей, їхні інтереси та можливості.

Якісний аналіз відповідей дітей у другому завданні показав, що більша частина дітей не може визначити діяльність у якій використовуються знання з математики. Деякі вихованці описували події зображені на картинці, але не пов'язували їх з математичною діяльністю. Навіть на додаткові питання не завжди давали пояснення: «Чому воду відміряють на чай?», «Якщо налити повний чайник, чи швидко закипить вода?» Тільки незначна частина дітей (4,4 %) пояснила значення лічби, вимірювання у життєвих ситуаціях. На додаткове питання «Чому необхідно вивчати математику?» більшість дошкільників дали таку відповідь: «Щоб навчатися у школі» (72,1 %). Відповіді свідчать, що близько двох третин дошкільників мають недостатній досвід у сфері математики.

У третьому завданні необхідно було прослідкувати як інтерес до математичної діяльності впливає на якість знань. Було відмічено, що діти які виявляли стійкий інтерес до математики відповідали правильно, працювали зосереджено, не звертались за допомогою, просили додаткове завдання. Вихованці, які мали не стійкий інтерес до предмета часто звертались за допомогою, допускали помилки, виправляли їх за вказівкою вихователя. Дошкільники з байдужим ставленням до математичної діяльності інколи не закінчували завдання, потребували допомоги, але по неї не звертались. Для того щоб ці вихованці виконали завдання, досягли успіху необхідна була постійна допомога з боку дорослого. Діти з негативним ставленням до предмета при перших невдачах відмовлялись продовжувати роботу, давали такі пояснення: «У мене не вийде», «Я не справлюсь», «Я не люблю такі завдання». На різні стимули ці дошкільники майже не реагували.

Таким чином, якісний аналіз отриманих результатів за трьома завданнями показав, що більшість дітей не виявляє інтересу до математичної діяльності. Його відсутність або негативне ставлення до математичної діяльності значно погіршує перенос знань у інші види діяльності. Це актуалізує необхідність посилення уваги дорослих до мотивації математичної діяльності.

Формування позитивної мотивації старших дошкільників до математичної діяльності можливе за умов: створення емоційної насиченості змісту математичних завдань, використання адекватної системи заохочення, проблемних ситуацій.

Ефективним було використання проблемних ситуацій, розв'язуючи які діти усвідомлювали значення математичних знань. Наприклад, доцільність та необхідність вимірювання у житті людей дошкільники осмислювали, знаходячи найкоротший шлях Червоній Шапочці до бабусі, Івану Царевичу до королівства Змія Горинича, Герді до Снігової королеви. Дітям необхідно було зорозв порівняти довжину доріжок, а потім за допомогою вимірювання перевірити свій вибір. Завдання були складені таким чином, що часто вибір

вихованців не підтверджувався. Використовуючи вправи типу «Чи можуть очі помилятися?», педагог доводила ефективність вимірювання умовною мірою.

У навчально-ігрових завданнях (допомогти ведмедикам розділити сир навіпіл, Буратіно знайти ключик, Козі-дерезі збудувати будиночок тощо) діти застосовували знання, навички та вміння, які засвоїли раніше, що забезпечувало достатньо високу активність дошкільників. Потім вихованців вводили у ситуацію «утруднення»: пропонували завдання, для виконання якого необхідно відкрити нові знання, засновані на вже засвоєних. Проблема, яка виникає, сприяє створенню позитивного емоційного ставлення до нового навчального матеріалу та викликає необхідність у його засвоєнні.

Особливістю роботи з дітьми було використання практичних завдань, які активізують пізнавальні інтереси дітей, розширюють їхні знання з різних розділів програми, вправляють їх у використанні набутих знань з математики у життєвих ситуаціях: «Як визначити, чи поміститься шафа між вікнами?», «Чи вистачить рушничків?» тощо.

Таким чином, вихованці вчилися доводити, аргументувати свою відповідь. Достатньо часте використання різноманітних практичних ситуацій сприяло формуванню загальної пізнавальної мотивації, стійкого інтересу до математичної діяльності та забезпеченню підвищення якості математичних знань дошкільників: усвідомленості, осмисленості, мобілізації знань на застосування їх у життєвих ситуаціях.

Однією з умов формування позитивної мотивації було використання різних прийомів заохочення: схвалення, похвала, авансування особистості, нагорода – присвоєння титулів «Розумник», «Винахідник», підтримка успіхів, емоційне невербальне спілкування дорослого з дітьми – погляд, жест, міміка. При заохоченні педагог обов'язково враховував індивідуальні особливості кожної дитини (старанність, темп оволодіння елементами математики, здібності, інтереси тощо). Вихованцям достатнього рівня вистачало схвального погляду або слів: «Молодець, стараєшся», і вони продовжували працювати. Розгорнуте словесне схвалення необхідне було дошкільникам середнього рівня, з байдужим ставленням до предмету: «Ти молодець, придумав гарний візерунок, у ньому цікаво поєднуються фігури». У «слабких» дітей, у яких, як правило, низький рівень мотивації, вихователь відзначав найменший успіх і знаходив привід для заохочення. У тій чи іншій формі заохочувалася кожна дитина, оскільки необхідно задовольняти соціальні потреби зростаючої особистості.

Отже, підвищення емоційного тону кожного вихованця досягалося за допомогою тактовної й адекватної системи заохочення, підтримки дій дошкільника й форми спілкування з дітьми – співробітництва.

У процесі навчання самостійній діяльності старших дошкільників використовували також методи стимулювання, які забезпечували формування позитивних мотивів. Значної уваги надавали створенню емоційного комфорту, особливого мікроклімату, який стимулює інтелектуальні почуття дітей: здивування, захопленість, зацікавленість, пізнавальний інтерес. Готуючись до занять, продумували, як привернути увагу, підтримати, укріпити інтерес, крім того, дати матеріал відповідно до рівня розвитку ЕМК вихованців, вкласти у

відведений час.

Емоційну насиченість занять допомагали створювати фізхвилинки математичного змісту та художнє слово. Так, фізхвилинки задовольняли потребу дітей у руховій діяльності, знімали втому, викликали інтерес («Велетні та карлики», «Де були не скажемо, а що бачили покажемо», «Будь уважний», «Напиши цифри носом, плечима, ногами» тощо). Художнє слово використовували в різних ситуаціях залежно від мети пізнавального спілкування (у вільній ігровій діяльності, пізнавальних бесідах, розвагах, індивідуальній роботі, святах та ін.).

Таким чином, загадки, віршики, приказки, жарти допомагали не тільки дати знання цікаво, жваво, а й просто та невимушено ознайомити дошкільників з числом та іншими математичними поняттями. Художнє слово сприяло посиленню емоційно-образного аспекту навчального процесу, відновленню інтересу до математичних завдань, кращому запам'ятовуванню матеріалу.

Подальший розвиток позитивної мотивації залежав, у більшій мірі, від використання внутрішніх стимулів. Важливою умовою, якої ми дотримувалися, було використання гри так, щоб зберігалися, синтезувалися елементи пізнавального, навчального та ігрового спілкування. Саме за таких умов знання, які отримували діти, засвоювалися швидше, легше, ніж під час довгих «бездушних» вправ. Як свідчать результати експериментального дослідження, застосування найпростіших головоломок активізувало дітей краще, ніж звичайне механічне повторення. Особливий інтерес у дітей викликали завдання, у яких було декілька варіантів розв'язку, творчі.

Отже, у процесі організації математичної діяльності важливо враховувати як вплив зовнішніх засобів спонукання старших дошкільників до навчання (гра, наочні посібники, цікавість, заохочення тощо), так і роль внутрішніх стимулів (логіка навчального процесу, уміла постановка пізнавальних завдань, раціональні способи їхнього рішення та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева Л.І. Деякі аспекти методичної системи формування елементарної математичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ, БДПУ, 2004. – С. 137-144.
 2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 512 с.
- Маркова А.К. Формирование мотивации учения в дошкольном возрасте. – М.: Педагогика, 1983. – 96 с.